

Nietzsche läst utan bestämd avsikt

Hur många böcker jag har läst utan att läsa dem!

Jag har läst dem som akademisk lärare, låst och förlamad av pedagogiska ambitioner. Jag har läst dem som essäist och kritiker, med slaktarens, styckmästarens, kockens krassa blick på en levande kropp.

Hur mycket mer givande att någon gång komma i ett lugnt och *avsiktslöst* läsande. Kanske finns det en kärna av sanning i Kants estetik?

Jag märkte detta så tydligt för några år sedan, när jag satte mig ner för att läsa *Kung Lear* utan några bestämda avsikter. Det var inte, men kändes som första gången. En dramatisk text så avancerad att vi ännu inte nått fram till den. Beckett har kanske varit i närheten, men inte mer. Det var en uppenbarelse. Det visade en ny väg för min läsning.

Sålunda tog jag mig tid härom året att läsa om Nietzsche, men utan bestämd avsikt. Det skulle inte bli en essä och blir det inte heller nu. Jag måste i någon mån vara trogen den avsiktslöshet som blev så rikt belönad.

Jag läste Nietzsche i unga dar...

Ja, det är ett meningslöst påstående. Han förändrades hela tiden med så eruptiv hastighet, man måste ange bokens namn, ibland kapitel och sida. Vilken Nietzsche läste jag, vilken bok?

Det var väl *Zarathustra* i första hand, en bok jag finner lite blek och åldrad i dag, med visuella associationer till Böcklin och Stuck, med en besynnerlig stämning av fin de siècle och jugend.

Men visst finns det mycket som måste ha tilltalat den yngling jag var. Kristendomskritiken, föraktet för spetsborgare och filistrar, dessa torgets flugor, med drag av lärarkollegiet i Södertälje, som envisades med att ge gymnasten Delblanc nedsatta betyg i ordning och uppförande.

De bistra orden om "gamla kvinnor och unga" måste väl också ha varit uppfriskande för den som gick omkring ständigt omtöcknad av kärlek till Bibbi och Marianne och andra unga gudinnor i klassen.

Framför allt kunde den förfärliga ungdomliga ensamheten äntligen få uttryck och stillas av sköna ord, att läsas med tårar.

"Nu är det natt: alla springande brunnar höja sin röst. Men även min själ är en springande brunn.

Nu är det natt: nu vakna alla kärlekens sånger. Men även min själ är en kärlekens sång..."

Sådant minns jag, och alltför många personliga och bisarra minnen slöjar det som ändå finns av snillrikt i boken.

Det avsiktslösa läsandet blev rikast belönat i *Menschliches, Allsumenschliches* och i *Der Wanderer und sein Schatten*. Där träder han med mäktiga skyddsandar ner i tidens helvete med Epikuros och Montaigne, med Goethe och Spinoza, med Platon och Rousseau, med Pascal och Schopenhauer. Och inte minst med Voltaire. I sällskap med fransmännen blev han en stor europé.

Med reservationer. Det mesta om kvinnor och kärlek är sällsamt förvridet av hans egen bedrövliga situation. Här krävs mycken förståelse av läsaren.

Kritiken av kristendomen är besynnerligt flack ibland. Han både överskattar och underskattar dess civilisatoriska betydelse. Såg inte dess maktlöshet, ej heller dess styrka. Kierkegaard kunde vara mer klarsynt, som part i målet.

Och kritiken av demokratin... Den kommersialiserade masskulturens avarter tycks han ha anat på förhand. Men någon politisk demokrati att tala om fick vi väl knappast, vi bytte en sorts elit mot en annan, och den vi fick i stället skulle knappast ha roat den dystre filosofen i Oberengadin.

Man blir ofta tveksam inför hans försök att ge alternativ, något i stället för den döde guden. Ett krampaktigt accepterande till varje pris, i farlig närhet av socialdarwinismen.

Men i vår tid har vi kanske alltför lätt att göra politiska tolkningar av satser som Nietzsche avsåg för den enskilde.

I ett är han suverän och helt överlägsen: i känslan för tidens kris, nihilismens fara, de hotande katastroferna. Där är han profetisk som bara Dostojevskij kunde vara ibland.

Var det inte denna eviga ängslan, denna föräning av 1900-talets eruptioner som slutligen sprängde honom?

Under den första sjukdomstiden kunde han ännu tala, låt vara i brutna satser och med största svårighet. Han hemsöktes av sin rysliga syster, som Munch har förevigat på ett grymt porträtt i Thielska galleriet: hon ser ut som Kokerskan i *Spöksonaten*. Hon var antisemit och blev med tiden nazist. Hon lade ner stor möda på att förfälska broderns efterlämnade skrifter i lämplig riktning.

Han hade lärt sig avsky sin syster, men som sjuk var han hjälplös. Hon roade sig med att förevisa honom för gästande prominenser och avkräva honom ett eller annat gutturalt eller ”profetiskt” yttrande.

Han stönade och gjorde så gott han kunde för att behaga systemen och Herr Professor. Av sjukdomen hade han rysliga talfel: sålunda kunde han inte säga orden ”lieben” eller ”leben” utan sade i stället ”beben”, ”bäva”.

Kommer så systemen in en dag med ett exalterat Studienrat, som vill höra honom prisa Europas lyckliga framtid. ”Fritz, ich bitte dich zu sagen, dass du die Zukunft liebst!”

Tog sig sjuklingen samman med den största möda, rullade med ögonen och stönade mellan salivdrypande mustascher: ”Die Zukunft... Ich bebe!”

Och däri kände han rätt, som så ofta annars.

Expressen 7/11 1982